

COLECȚIA NUMISMATICĂ A LUI ORMÓS ZSIGMOND – ÎNTRE PASIUNE ȘI RAȚIUNE*

Nicoleta Demian**

„Ormós Zsigmond, fondatorul muzeului, a fost și un important colecționar; a colecționat monede timp de 30 de ani reușind astfel să formeze o colecție numismatică de peste 9000 de exemplare”.

Berkeszi István (1907)

Cuvinte cheie: Ormós Zsigmond, colecția numismatică Ormós, colecția Muzeului Național al Banatului, comercianți de monede, descoperiri monetare, Timișoara, Banat.

Keywords: Ormós Zsigmond, Ormós numismatic collection, the collection of the National Museum of Banat, coin dealers, monetary finds, Timisoara, Banat.

The numismatic collection of Ormós Zsigmond – between passion and reason

(Abstract)

An outstanding personality of the political and cultural life in Banat in the 19th century (region – within the Austro-Hungarian Monarchy – known as the Southern Hungary), Ormós Zsigmond (February 20, 1813, Pecica, Arad County – November 17, 1894, Budapest) was a historian, art critic, collector, numismatist, politician, writer and Patron. While focusing on the public administration as a young man, Ormós worked his way up from the position of vice-notary to that of prefect of Timiș County (1871) and city of Timișoara (1875), his exceptional career of almost six decades ending with his retirement upon request in 1889. In 1861 he was elected the corresponding member of the Hungarian Academy of Sciences, Philology and Art section, due to his literary merits. In May 1872, during the visit of emperor Franz Joseph to Timișoara, he was awarded with the small cross of the Order of St. Stephen (as a knighthood), and in 1883, on his 50th anniversary of public activity, he received the middle cross of the Leopold Order.

He was the founder, protector and president of numerous scientific and cultural societies. In 1872, from his initiative, and given his support, they founded the Society of History and Archaeology in the Southern Hungary, the first scientific historical society which, by merging with the Museum Association in 1885 (founded in 1879, also at the initiative of Ormós), transformed into the Museum Society of History and Archeology (SMIA), whose museum is the forerunner of the National Museum of Banat in Timișoara (MNaB). The generosity of Ormos towards the museum in Timișoara was proved not only in the material and moral support provided (including the headquarters), but also in the donations he had made starting in the spring of 1889. In May 1893, the donations provided by Ormós consisted in more than 800 objects, 1200 books and magazines and 1500 documents and, considering the 251 paintings and objects in the gallery, more than 200 were donated by him.

In the period between 1857 and 1860 he laid the foundations of his collection of paintings and began collecting archaeological objects and coins, thus in a few years he transformed from an amateur collector into a *connoisseur*. On the list suggesting the members of the *Österreichische Numismatische Gesellschaft* in Vienna (a society he had been connected to since 1879) one can notice his collection of Roman, Hungarian and South-Slavic coins.

The numismatic collection of Ormós, although famous at the time and the most valuable of his collections, is also the least known nowadays. There is neither a published catalog of the collection except for the gold coins (but without illustrations), nor a work or monograph dedicated exclusively to it. Given my personal research in the historical archive of the MNaB and in the funds from the Timiș County Service of the National Archives of Romania (SJTANR), I present the structure of this collection, consisting primarily of monetary finds in the area of Banat but also from purchases from the European companies trading coins. Ormós expressed his preference for firms from Vienna: *Brüder Egger Münzen und Antiquitäten Handlung, S. Egger und Compagnie* and from German cities:

* O variantă în lb. engleză (mai restrânsă, ilustrată cu două figuri), cu titlul *A collector at the periphery of the Austro-Hungarian Empire: Ormós Zsigmond (1813–1894)*, este inclusă în volumul *Institutions and Individuals. The Numismatic World in the Long Nineteenth Century* (ed. Stefan Krmnicek, Hadrien Rambach), vol. 2, Ed. Routledge, New York – London (2023), 116–127 (în curs de apariție).

** Muzeul Național al Banatului, Piața Huniade nr. 1, 300 002, Timișoara; nicoledemian@gmail.com.

Berlin – Julius Hahlo and Edmund Rappaport, München – Otto Helbing, dr. Eugen Merzbacher and Franz Josef Wesener, Frankfurt am Main – Adolf Hess. He kept in touch with the numismatists of the time: Dobóczy Ignác and Szuk Lipót from Budapest, dr. Franz von Raimann from Vienna, Dimitrie Alexandru Sturdza from Bucharest and others regarding different topics of numismatics, exchanges of coins, purchase prices etc.

If in 1870 his numismatic collection included more than 4000 coins, in 1889 it reached over 9600 coins. We find the collection's structure in a note dated November 3, 1889: 3574 „Roman” (imperial, republican) coins, 2665 Hungarian coins (the 12th – 19th century), 1447 so-called „international” coins, 1567 Friesach coins (from the hoard in Deta, discovered in November 1880), 153 medals (a number that refers exclusively to the medals kept separately from the coins suggesting various laic or religious representations) and 239 golden coins (ancient, Byzantine, medieval), a total of 9645 pieces.

Ormós considered his numismatic collection a form of investment, its sale was meant to ensure some financial security after his retirement both for him and the children of his nephew, Ormós Zsigmond jr. In time, he often intended to sell his numismatic collection partially or in full: in 1888 and 1889 to Heinrich Egger, in 1891 to the Hungarian National Museum in Budapest. Finally, one year after the death of Ormós (in November 17, 1894), in October 7, 1895, SMIA decided to buy the collection of 9424 coins and the two numismatic cabinets where the collection was preserved at the price of 4500 forints.

The most important numismatic collection in Banat at that time was saved from destruction by its complete purchase in November 23, 1895 by the museum from Timișoara, yet it suffered (like the entire numismatic collection of the museum) a high level of irretrievable loss in the first half of the 20th century. In 1904 the first large-scale theft was recorded in the history of the museum; Nagy József jr., the son of the museum's employee, had stolen 49 golden coins (all these related to the Ormós collection) from the total of 235 exhibited ones and eight other golden coins and several of silver from the museum custodian's desk drawer. The stolen coins have never been recovered. Other pieces, gold and silver coins and medals, disappeared at the end of the World War I, in the troubled days of autumn 1918. A delegate of the National Inspectorate of Museums and Libraries in Budapest took some small items from the museum's collection, bought over the years from the annual subsidies received by the museum from the already mentioned Inspectorate, in order to transport them to Budapest. The fate of those pieces is currently unknown. During the World War II, following the bombardments in the centre of Timișoara, and the disruption of the city's sewage system, two numismatic cabinets with coins from the museum's collection (placed individually in small paper envelopes displaying the written information), sheltered in the basement of the Cultural Palace (today the Opera and Theatre Building), were flooded. Although the coins were physically recovered, the scientific information was lost forever through the destruction of the paper envelopes. The successive moves determined by the changes regarding the museum's headquarters (in the Cultural Palace in 1937 and in the Huniade Castle, starting with 1950), the numerous re-organisations of the collection and the re-writing of the inventory registers (sometimes by unprofessional persons), influenced both the heritage and the museum's records and the information about the provenance of the items in the old collection of the museum was lost.

In this context, the preserved numismatic notes of Ormós Zsigmond are particularly precious. On one hand, they can lead to the further identification in the museum collection of some coins from the Ormós collection (with surprising results), on the other hand, they outline the portrait of a numismatic collector in the second half of the 19th century which – although located in a city on the edge of the Austro-Hungarian Monarchy – was still connected to the European numismatic reality.

Personalitate remarcabilă a vieții politice și culturale din Banatul secolului al XIX-lea, istoric, critic de artă, colecționar, numismat, om politic, publicist, scriitor și Mecena, Ormós Zsigmond (prenume nobiliar: Csicseri) s-a născut în 20 februarie 1813 la Pecica, în comitatul Arad. După studiile elementare la școala din Pecica, a urmat gimnaziul la Timișoara, studiind apoi filosofia la Szeged și dreptul la Oradea. Încă din 1834, când a fost desemnat să însoțească delegația comitatului Timiș la Dieta din Pozsony (azi Bratislava), a luat contact cu ideile liberale, cărora le-a rămas fidel întreaga viață¹. Intrat de tânăr în administrația publică, Ormós a parcurs drumul de la funcția

Fig. 1. Tabacheră cu fotografia lui Ormós Zsigmond (după Miklósik-Kakucs 2013, 237). / Snuffbox with the photo of Ormós Zsigmond (after Miklósik-Kakucs 2013, 237).

¹ Patzner 1895, 82–84, 89.

de viconotar până la cea de prefect al comitatului Timiș (1871) și al orașului Timișoara (1875), excepționala carieră de aproape șase decenii încheindu-se prin pensionarea la cerere în 1889. A luat parte la evenimentele Revoluției din 1848–1849, participare care i-a adus o condamnare la patru ani de închisoare în Bastionul Cetății Timișoara (fiind eliberat după nouă luni de detenție) și hărțuirea autorităților în următorii ani².

În 1861 a fost ales membru corespondent al Academiei Maghiare de Științe, secția Filologie și artă, datorită meritelor sale literare. În mai 1872, în timpul vizitei împăratului Franz Joseph la Timișoara, a fost decorat cu crucea mică a Ordinului Sf. Ștefan (în rang de cavaler), iar în 1883, la împlinirea a 50 de ani de activitate publică, a primit crucea mijlocie a Ordinului Leopold³.

În anul 1872, din inițiativa și cu sprijinul său

Fig. 2. Medalia din argint dedicată lui Ormós Zsigmond (1813–1894) la aniversarea a 70 de ani (20 februarie 1883), gravor Carl Radnitzky, avers (colecția de Medalii, MNaB). / Silver medal dedicated to Ormós Zsigmond (1813–1894) on his 70th anniversary (February 20, 1883), engraver Carl Radnitzky, obverse (Medals collection, MNaB).

s-a înființat Societatea de Istorie și Arheologie din Ungaria de Sud, prima societate istorică științifică⁴, care prin unirea în 1885 cu Asociația Muzeală (înființată în 1879 tot la inițiativa lui Ormós), s-a transformat în Societatea Muzeală de Istorie și Arheologie din Ungaria de Sud (SMIA), funcționând sub această denumire până

² Patzner 1895, 101–102.

³ Vende-Berkeszi-Bellai f.a., 224.

⁴ Toma 1996, 218, 220–221.

la sfârșitul Primului Război Mondial. Este un fapt general acceptat că anul constituirii acestei Societăți (1872), care avea prevăzută și în Statute înființarea unui muzeu arheologico-istoric, reprezintă și anul înființării muzeului timișorean⁵, precursor al Muzeului Național al Banatului (MNaB) din Timișoara. A fost fondator, protector și președinte a numeroase societăți științifice și culturale, fiind interesat în dezvoltarea culturală a comitatului Timiș și a orașului Timișoara.

Generozitatea lui Ormós față de muzeul pe care l-a fondat – și pe care l-a înzestrat inclusiv cu un sediu (Pl. I) – s-a dovedit nu doar în sprijinul financiar, ci și în donațiile pe care le-a făcut începând cu primăvara anului 1889, după retragerea din viața publică: 113 piese numismatice, 129 cărți și 655 reviste (inclusiv cataloage și reviste de numismatică), alături de 208 tablouri, 30 statui, o colecție de 91 de geme și camee, 20 bijuterii, 14 albume de desene și schițe, 45 de miniaturi valoroase și numeroase documente referitoare la personalități sau evenimente istorice din secolul al XIX-lea⁶. În mai 1893, donațiile lui Ormós însumau peste 800 de obiecte, la care se adăugau 1200 de cărți și reviste și 1500 de documente, iar din cele 251 de picturi și obiecte ale pinacotecii, peste 200 erau donate de el⁷. S-a stins din viață în 17 noiembrie 1894 la Budapesta, în vârstă de 81 de ani, după ce ultimii ani i-au fost marcați de boală; a fost înmormântat în Timișoara⁸.

Colecția numismatică

Anii 1857–1860 i-a petrecut în Italia, Austria și Germania (unde a revenit ulterior anual până când sănătatea nu i-a mai permis să călătorească), vizitând muzee, galerii, studiind colecții, citind foarte mult, având preocupări îndeosebi de istoria artei. Cunoștea germană și latină la nivelul limbii materne (maghiara), învățând ulterior franceză și italiană. În acești ani Ormós a pus bazele colecției sale de picturi și a început colecționarea anticizărilor și a monedelor, transformându-se în câțiva ani dintr-un colecționar amator într-un *connoisseur*⁹.

Colecția numismatică a lui Ormós, deși renumită în epocă și cea mai valoroasă dintre colecțiile sale, este și în prezent cea mai puțin cunoscută. Nu există un catalog publicat al colecției (cu

⁵ Demian 2022, 15–28.

⁶ Medeleț-Toma 1997, 46–47.

⁷ Medeleț-Toma 1997, 53–54.

⁸ Miklósik-Kakucs 2013, 97–98.

⁹ Patzner 1895, 104. Vezi și studiul Elenei Miklósik din acest volum: Ormós Zsigmond – de la funcționarul disciplinat la colecționarul istoric de artă.

excepția monedelor de aur), după cum nu există nicio lucrare sau monografie publicată dedicată exclusiv acesteia. Doar anumite aspecte au fost prezentate tangențial de către cercetătorii care au studiat viața și colecțiile lui Ormós. Conștient de importanța provenienței monedelor, colecționarul nota cu meticulozitate toate datele legate de piesele care intrau în colecția sa: locul, data descoperirii sau a achiziționării (în acest caz, și prețul), persoana prin care moneda a ajuns la el etc. Pe baza informațiilor din arhiva istorică a MNAB și de la SJTANR se poate reconstitui o imagine a colecției sale numismatice.

Încă în 1872, într-una din ședințele Societății de Istorie și Arheologie recent înființate, se spunea: „colecția de antichități, dar îndeosebi cea numismatică [a lui Ormós] este renumită la nivel național”¹⁰. În 1889 Ormós scria că la formarea colecției sale numismatice a pus accent pe monedele romane și maghiare, străduindu-se să aibă reprezentată toată seria cronologică a împăraților și regilor și că a avut în vedere îndeosebi descoperirile din zona Ungariei de Sud¹¹ și nu monedele aflate la anticari, însă nu a exclus nici alte categorii de monede în afara celor două amintite¹². Dealtfel, pe lista membrilor *Österreichische Numismatische Gesellschaft* din Viena (societate din care făcea parte din 1879) figurează cu colecție de monede romane, maghiare și sud-slave¹³. Aceeași informație apare și în ghidul numismatic al fraților Francesco și Ercole Gneccchi, publicat la Milano în 1886, cuprinzând date despre colecții publice și private italiene și străine¹⁴.

În calitatea sa de prefect al comitatului Timiș afla pe căi oficiale despre descoperiri monetare pe teritoriul comitatului, dar și al regiunii, reușind să achiziționeze exemplare din monedele descoperite. Alteori, prietenii sau diverse persoane particulare, cunoscându-i pasiunea pentru numismatică, îi trimiteau în dar monede sau îl anunțau despre descoperiri de acest fel.

O altă sursă a monedelor din colecția sa au reprezentat-o firmele care comercializau în epocă monede și antichități. O listă de adrese numismatice scrisă de Ormós¹⁵ (Pl. II.2) oferă o idee despre

posibilii furnizori de monede pentru colecția sa. Se poate observa ușor preferința pentru firme din Viena: *Brüder Egger Münzen und Antiquitäten Handlung*¹⁶, *S. Egger und Compagnie*¹⁷ (Pl. II.1) și din orașe germane: Berlin – Julius Hahlo¹⁸ și Edmund Rappaport¹⁹, München – Otto Helbing²⁰, dr. Eugen Merzbacher²¹ și Franz Josef Wesener²², Frankfurt am Main – Adolf Hess²³. Pe lângă numele și adresele comercianților, Ormós a notat

¹⁶ Cunoscuta firmă, care comercializa monede și antichități, era condusă de frații Heinrich Egger (d. 1914) la Budapesta (din 1859) și David Egger (1832–1897) la Viena (din 1869). Firma și-a desfășurat activitatea până în 1930 (Rambach 2017a, 51 nota 77).

¹⁷ Firma *S. Egger und Compagnie* și-a desfășurat activitatea la Viena sub conducerea lui Samuel Egger (d. 1881) și Jakob Egger (1829–1919). A fost preluată de firma fraților Egger (*Brüder Egger*) (Rambach 2017a, 51 nota 77).

¹⁸ Julius Hahlo (1832–1892), a deținut o firmă bancară/de schimb monetar în Berlin din 1878, pe cunoscuta stradă Unter den Linden, 41. A organizat prima sa licitație în februarie 1886. Prin natura activității desfășurate, a avut mai des ocazii de a cumpăra descoperiri monetare noi. A fost urmat de fiul său, Siegfried Hahlo, care a limitat activitatea firmei exclusiv la comerțul cu monede (Rambach 2017b, 67). *Vezi și infra*, nota 25.

¹⁹ Edmund Rappaport (1845–1914) a înființat firma în 1872 la Berlin. Din 1893 a publicat lunar *Das Numismatische Offerten-Blatt*, anterior publicase ocazional liste cu monede de vânzare (de ex. în februarie 1885). Firma și-a continuat activitatea și în perioada interbelică, fiind condusă de fiul lui Edmund, Erich Rappaport. De-a lungul timpului, și-a schimbat de mai multe ori adresa în Berlin (Rambach 2017b, 73 și nota 70).

²⁰ Otto Helbing (1859–1923), fiul lui Sigmund Helbing (bancher și negustor de antichități în München, care a înființat firma sa numismatică în 1878), a organizat prima sa licitație numismatică în mai 1888. S-a retras în 1912, firma continuându-și activitatea sub conducerea nepoților săi, Moritz și Heinrich Hirsch. Fratele lui Otto, Hugo Helbing (1863–1938) a fost un important comerciant de artă în München, care a organizat numeroase licitații de monede și medalii între 1891–1933 (Rambach 2017b, 68).

²¹ dr. Eugen Merzbacher (1845–1903) era proprietarul unei firme numismatice înființată de tatăl său, Abraham Merzbacher în 1873 (firmă care a activat în domeniul comerțului cu monede până în perioada interbelică, organizând licitații din aprilie 1886 până în 1921) (Rambach 2017b, 72–73).

²² Franz Josef Wesener (1822–1893) și-a desfășurat activitatea la Berlin, Viena și München, unde a catalogat colecții numismatice renumite sau a organizat licitații pentru vânzarea acestora. A organizat licitații numismatice și în nume propriu; a publicat liste de monede în aprilie-mai 1883; a comercializat și antichități (Rambach 2017b, 75–76).

²³ Adolf Hess (1846–1912), stabilit la Frankfurt în 1872, a organizat numeroase licitații publice începând din septembrie 1875. Din februarie 1871 a publicat o listă de monede cu preț fix intitulată *Autographierte Numismatische Correspondenz*. Firma a fost vândută în 1893–1894 lui Louis Hamburger și ginerelui acestuia, James Belmonte (Rambach 2017b, 68–69).

¹⁰ AIMNaB, *fond Societatea de Istorie și Arheologie*, dosar 9/1872, fila 1 verso. Toate traducerile din lb. maghiară în lb. română din acest studiu au fost realizate de autoarea studiului.

¹¹ Regiunea cunoscută în epocă sub această denumire corespunde în linii mari, dar nu în totalitate, Banatului istoric.

¹² AIMNaB, *fond Ormós Zsigmond*, nr. 3034, fila 58.

¹³ *Numismatische Zeitschrift*, 18 (1886), 426.

¹⁴ Gneccchi-Gneccchi 1886, 128 nr. 514: „Ormos (von) Sigismund, presidente della Società archeologica. Monete romane, ungheresi e della Slavonia meridionale”.

¹⁵ AIMNaB, *fond Ormós Zsigmond*, nr. 179, fila 11.

scurte observații interesante. Despre Otto Helbing scria că vinde la cele mai mari prețuri colecțiile numismatice preluate²⁴. De la Julius Hahlo a cumpărat în condiții avantajoase (Pl. III.1), prin vânzare cu comision, monede aflate în *Berliner Münz-Verkehr*²⁵. Cea mai bună și îndelungată colaborare a avut-o cu firma fraților Egger (*Brüder Egger*), cu care a corespondat referitor la oferte, prețuri, achiziții sau schimburi de monede, dovada fiind mai multe scrisori adresate lui Ormós în perioada 1877–1889²⁶. Monedele cumpărate în acest mod sunt însă greu de identificat în colecție.

Dacă în 1870 colecția sa numismatică cuprindea peste 4000 de monede²⁷, în 1889 ajunsese la peste 9600 de monede. Structura colecției o aflăm dintr-o însemnare din 3 noiembrie 1889: 3574 monede „romane”, 2665 monede maghiare, 1447 monede așa-numite „internaționale”, 1567 monede de tip Friesach (provenind din tezaurul de la Deta, descoperit în noiembrie 1880²⁸), 153 medalii²⁹ și 239 piese de aur, în total 9645 piese³⁰.

Între cele 3574 de monede „romane” predominau cele romane imperiale (2935 ex., din care 1769 de argint, restul de bronz sau billon); numărul monedelor romane republicane era de 387 ex. În această categorie a monedelor „romane” mai erau incluse 96 monede de aur, precum și monede grecești și „barbare”³¹.

Numeroase monede romane din colecție proveneau din descoperiri din Banat, notate de colecționar cu mare atenție. „*Întotdeauna m-am străduit să urmăresc locurile de descoperire, pe care le-am notat exact*” scria Ormós³², care se deplasa la locul descoperirii când era posibil și se informa despre împrejurări direct de la descoperitor. Cele mai multe însemnări de acest fel au rămas în manuscris, dar câteva au fost publicate la Budapesta sau la Timișoara. Astfel, în 1871 a publicat 113 monede romane republicane și imperiale din colecția sa găsite în diverse locuri din Berzovia (jud. Caraș-Severin) la date diferite³³. În 1881 a prezentat 70 de monede romane, ajunse

în colecția sa, din tezaurul descoperit în 1878 la Recaș (jud. Timiș), organizate pe emitenți și tipuri de revers³⁴. În același an, prezenta 466 de monede romane din tezaurul descoperit la Piatra Albă (Cuptoare-Secu, jud. Caraș-Severin) în 1880³⁵, salvate prin eforturile episcopului romano-catolic Alexandre Bonnaz³⁶. Din acest tezaur, 100 de denari romani au ajuns în colecția Muzeului din Timișoara în urma donației lui Ormós din 24 februarie 1891³⁷.

Dintre monedele maghiare în număr de 2665, care se înșirau din sec. al XII-lea până în sec. al XIX-lea, cele mai multe se încadrau în perioada dinastiei Habsburgilor (1998 ex.; Pl. IV)³⁸. Și în cadrul acestei categorii, numeroase monede proveneau din tezaure descoperite în Banat. Astfel, din tezaurele descoperite la Lighet (sat Pădureni, jud. Timiș) în 1869³⁹ și la Ianova (jud. Timiș) în martie 1870⁴⁰, Ormós va dona muzeului timișorean câte 100 de dinari maghiari din sec. al XVI-lea în 1891⁴¹.

Grupa monedelor „internaționale” (1447 ex.) cuprindea atât monedele unor țări europene: Anglia, Spania, Franța, Italia, Austria, Germania, Polonia, Serbia, Rusia, cât și monedele unor țări „de peste mări”: SUA, Mexic, Brazilia, India, China, Japonia⁴².

În această grupă se încadrau și 84 de monede și decorații românești (54 de argint și 30 de bronz), între care se aflau și 51 de monede emise de Mircea Basarab (domnitorul Țării Românești între 1386–1418), provenind dintr-un tezaur descoperit la Orșova⁴³. În 20 septembrie 1877, cu ocazia săpării unei fântâni, s-au găsit peste 1000 de monede vechi românești împreună cu podoabe de argint⁴⁴. Monede din această descoperire au ajuns

²⁴ AIMNaB, *fond Ormós Zsigmond*, nr. 179, fila 11.

²⁵ O listă de monede cu preț fix, care se trimitea la cerere începând cu octombrie 1882 (cf. Rambach 2017b, 67).

²⁶ SJTANR, *fond Ormós*, dosar nr. 320.

²⁷ Ormós 1870, 262.

²⁸ Pentru condițiile descoperirii tezaurului și povestea ulterioară a unor loturi monetare, inclusiv a monedelor ajunse în colecția lui Ormós, vezi Berkeszi 1907, 14–15.

²⁹ Acest număr se referă exclusiv la medaliiile păstrate separat de monede.

³⁰ AIMNaB, *fond Ormós Zsigmond*, nr. 3060, fila 157.

³¹ AIMNaB, *fond Ormós Zsigmond*, nr. 3036, fila 109.

³² Ormós 1870, 262.

³³ Ormós 1871, 146–148.

³⁴ Ormós 1881a, 9–13.

³⁵ Vezi și Berkeszi 1907, 25–26.

³⁶ Ormós 1881b, 105–120. Alexandre Bonnaz (1812–1889), episcop romano-catolic de Cenad (1860–1873); consilier imperial; membru fondator al Societății Muzeale de Istorie și Arheologie; decorat cu Ordinul Coroana de Fier, clasa I; cunoscut filantrop, donațiile sale în scopuri caritabile depășind două milioane de forinți. *TRÉ*, SN, III (1887), II, 123–124; Petri 1992, 179–181.

³⁷ *TRÉ*, SN, VII (1891), I, 62–63.

³⁸ AIMNaB, *fond Ormós Zsigmond*, nr. 3037, fila 160. Lista celor 1998 de monede, aflate în dulapul II, cuprinde: nr. curent, emitențul și anii de domnie, nr. sertarului, nr. bucăți și observații. Astfel de liste, care respectă același model, există pentru fiecare categorie mare de monede din structura colecției.

³⁹ Berkeszi 1907, 27.

⁴⁰ Berkeszi 1907, 22.

⁴¹ *TRÉ*, SN, VII (1891), I, 62–63.

⁴² AIMNaB, *fond Ormós Zsigmond*, nr. 3060, filele 158–159.

⁴³ AIMNaB, *fond Ormós Zsigmond*, nr. 3060, fila 158.

⁴⁴ Berkeszi 1907, 29–30.

atât în colecția Academiei Române din București, fiind cumpărate de la Ormós prin intermediul lui Dimitrie Alexandru Sturdza⁴⁵, atunci secretar general al acestei instituții, cât și în renumita colecție a lui Dobóczy Ignác⁴⁶ din Budapesta⁴⁷. Cu câțiva ani înainte, Ormós primise de la Sturdza, pe care îl considera părintele numismaticii românești, lucrarea despre monedele și medaliile Principatelor Române⁴⁸. Cei doi numismați s-au cunoscut personal în august 1879, în timpul călătoriei de studii pe care Ormós a întreprins-o în România, când a vizitat și Academia Română, admirând colecțiile acesteia⁴⁹. Ormós, în a cărui colecție intrase cea mai mare parte a tezaurului monetar de la Orșova, cunoștea raritatea monedelor lui Mircea și a urmașilor săi. În acest context trebuie interpretată însemnarea lui Ormós că în schimbul monedelor lui Mircea și a monedelor sârbești din colecția sa a procurat monedele de aur transilvănene. Dintre cele 22 de monede de acest fel se remarcă mai multe exemplare deosebite, printre care piesa de 10 ducăți din 1675 a principelui Michael Apafi⁵⁰.

În colecția lui Ormós se aflau și 1567 monede de tip Friesach provenind din marele tezaur descoperit în noiembrie 1880 la Deta (jud. Timiș). Ormós, care nu era familiarizat cu aceste monede, luase legătura în 1888 cu dr. Franz von Raimann din Viena⁵¹, membru și el al *Österreichische*

Numismatische Gesellschaft și autorul mai multor articole publicate în *Numismatische Zeitschrift*, pentru determinarea monedelor de acest tip⁵². La rândul său, Ormós publicase în buletinul SMIA un scurt material despre condițiile descoperirii tezaurului, numărul de piese, situația monedelor rămase după selectarea de către Muzeul Național Maghiar din Budapesta a pieselor care lipseau din colecția muzeală. Cu aceeași ocazie, prezentase trei monede maghiare rare din tezaur din timpul regelui Andrei al II-lea⁵³. Din cele 1567 de monede de tip Friesach din colecție a donat 200 de monede muzeului timișorean în cadrul deja amintitei donații numismatice din 24 februarie 1891⁵⁴.

Cele 153 de medalii din colecția Ormós (20 de argint și 133 de bronz și alte aliaje) erau dedicate unor personalități politice ale vremii, dar se afla printre ele și seria completă a medaliilor adunărilor itinerante ale medicilor și naturaliștilor din Ungaria⁵⁵. În realitate, numărul medaliilor din colecție era mult mai mare (cca 300 ex.), pe lângă cele 153 de medalii păstrate separat într-o lădiță, mai existând medalii păstrate împreună cu monedele în cele două dulapuri numismatice (Pl. V): 13 de aur în dulapul I⁵⁶ și 132 de argint și bronz în dulapul II⁵⁷.

Între cele 13 medalii de aur (din dulapul I) se remarcă cea dedicată eliberării orașului Timișoara de către austrieci de sub stăpânirea otomană în 12 octombrie 1716. Medalia – cu un diametru de 29 mm și o greutate de 10,2 g – era o medalie rară, care nu se găsea în niciuna din colecțiile din Viena sau Budapesta⁵⁸. Piesa a ajuns în colecția muzeului odată cu colecția Ormós, de unde a dispărut cândva după Primul Război Mondial⁵⁹.

În 24 februarie 1891 Ormós scria despre colecția sa că însumează 9650 de monede și reamintea

⁴⁵ D. A. Sturdza (1833–1914), din 1871 membru ales al Societății Academice Române (devenită în 1879 Academia Română); secretar general, ulterior președinte al acesteia între anii 1882–1884; prim-ministru al României de patru ori între anii 1895–1909; colecționar pasionat de monede și medalii românești, posesor al uneia dintre cele mai importante colecții de astfel de monede, pe care a dăruit-o Societății Academice Române în 1876, punând astfel bazele viitorului Cabinet numismatic al Academiei Române (inaugurat în 1911 sub conducerea sa); președinte de onoare al Societății Numismatice Române încă de la înființarea acesteia, în 1903 (Iliescu 1992–1993, 17–18, 46–47).

⁴⁶ Dobóczy Ignác (1814–1892), proprietar funciar din comitatul Heves, deputat între 1865–1868; membru în conducerea Societății Maghiare de Istorie și membru în Comisia de Arheologie a Academiei Maghiare; pasionat de arheologie și numismatică, a avut o colecție în care predominau monedele lui Ioan Huniade și cele medievale românești, ajunse ulterior în colecția Muzeului Național Maghiar (Soós 2010, 60).

⁴⁷ Kakucs 1979, 314.

⁴⁸ Sturdza 1875. Studiul a fost publicat în *Numismatische Zeitschrift*, 4, 1872 (1875), dar a apărut și ca ediție separată la Viena în 1874 (86 pagini și 6 planșe).

⁴⁹ Miklósik-Kakucs 2013, 79–80, 180–181.

⁵⁰ AIMNaB, *fond Ormós Zsigmond*, nr. 3031, fila 161 verso.

⁵¹ Dr. Franz von Raimann, membru al Curții de Apel din Viena, numismat și colecționar; a avut o colecție numismatică de circa 2000 de monede medievale și moderne austriece, maghiare și germane (Gnecchi-Gnecchi 1886, 137 nr. 587).

⁵² *TRÉ*, SN, VII (1891), I, 63; Berkeszi 1907, 15.

⁵³ Ormós 1883, 112–115.

⁵⁴ *TRÉ*, SN, VII (1891), I, 62–63.

⁵⁵ AIMNaB, *fond Ormós Zsigmond*, nr. 3060, fila 159 verso.

⁵⁶ AIMNaB, *fond Ormós Zsigmond*, nr. 3031, filele 162–162 verso.

⁵⁷ AIMNaB, *fond Ormós Zsigmond*, nr. 3060, fila 158.

⁵⁸ Berkeszi 1908, 108 nr. 2 și nota 1.

⁵⁹ Fiind o piesă dispărută, prezentăm pentru ilustrare exemplarul identic – din argint – al medaliei, aflat în colecția MNaB (Pl. VI.2), care nu provine din colecția Ormós (a fost achiziționat de la firma Egger în 1906 cu 36 de coroane). Pe aceeași planșă sunt reprezentate alte două medalii din colecția MNaB, pe care le-am identificat că au făcut parte din colecția Ormós: nr. 1. medalie cardinalului Pietro Barbo din 1455 (cea mai veche medalie din colecția muzeului, nr. inv. 1117) și nr. 3. medalie din argint dedicată eliberării orașului Timișoara de sub stăpânirea otomană în 1716 (nr. inv. 670). Vezi și Anexa 1.

faptul că este formată în cea mai mare parte din descoperiri monetare din zona de activitate a SMIA, Ungaria de Sud⁶⁰, estimând valoarea colecției la 5566 forinți⁶¹.

Dintre numeroasele tezaure antice descoperite în Banat și ajunse în colecția sa, una dintre cele mai spectaculoase este descoperirea monetară de la Denta (jud. Timiș) din august 1875, constând în cca 50 de monede romane târzii de aur din a doua jumătate a sec. IV p.Chr. și începutul sec. V p.Chr. Ormós a reușit să procure pentru colecția sa 23 de monede⁶², care au intrat în 1895 în colecția muzeului timișorean (vezi mai jos). Douăsprezece monede au fost furate în 1904, iar soarta a nouă monede este necunoscută. În prezent, în colecția MNaB se mai păstrează din această descoperire⁶³ doi *solidi* de la Valentinianus I emiși la Treveri⁶⁴ (Pl. VII.2; vezi și Anexa 1).

Soarta ulterioară a colecției numismatice

Ormós și-a considerat colecția numismatică o formă de investiție, a cărei vânzare să-i asigure după pensionare o siguranță financiară atât lui, cât și copiilor minori ai nepotului său, Ormós Zsigmond jr. (el neavând urmași direcți). De-a lungul timpului, a avut de mai multe ori intenția de a vinde colecția numismatică parțial sau integral.

În 1888, i-a oferit spre vânzare lui Heinrich Egger⁶⁵, unul dintre cunoscuții frați Egger, monedele duplicate din colecție⁶⁶. Anul următor, în 1889, i-a scris din nou lui Heinrich Egger, chemându-l la Timișoara, de data aceasta intenționând să vândă întreaga colecție numismatică. Dar Egger n-a putut să vină⁶⁷. În acest context, al intenției de a vinde colecția numismatică doar după o evaluare actualizată, trebuie privită vizita la Timișoara a profesorului Szuk Lipót⁶⁸ din Budapesta (colecționar cu care Ormós corespondase referitor la diverse probleme de numismatică), care între 23–25 mar-

tie 1890 a evaluat colecția la 4500 forinți, conform însemnării lui Ormós de pe verso-ul cărții de vizită a acestuia⁶⁹ (Pl. III.2).

În 1891, când a vândut mai multe piese de artă decorativă Muzeului Național Maghiar din Budapesta, Ormós se interesa de posibilitatea de a vinde aceleași instituții și colecția numismatică. Răspunsul lui Hampel József⁷⁰, directorul Departamentului numismatic și de antichități al muzeului, a fost că ar dori să găsească o modalitate prin care Muzeul să cumpere monedele maghiare și sud-slave din colecție. Din anumite motive însă, achiziția nu a mai avut loc⁷¹.

După decesul lui Ormós din 17 noiembrie 1894, SMIA – prin directorul Deschan Achill – a început demersurile pentru achiziționarea de către muzeul timișorean a colecției numismatice, alcătuită predominant din descoperiri monetare din regiune. Dorința muzeului de a o cumpăra era justificată, dar se dorea cumpărarea colecției și în semn de respect pentru fondatorul Societății, de la care provenea majoritatea colecțiilor din muzeu. Se spunea că „*de această colecție numismatică a fost [Ormós] cel mai atașat*”⁷².

Colecția a fost evaluată între 8–11 iunie 1895 în prezența executorului testamentar Wimmer József, a moștenitoarei (văduva nepotului lui Ormós Zsigmond) și a reprezentanților muzeului (dr. Parlaghy Márton, dr. Niamessny Gyula și secretarul Patzner István). Cele 9424 de monede au fost evaluate – pe baza însemnărilor lui Ormós, a evaluării deja amintite a profesorului Szuk Lipót și a cataloagelor numismatice ale vremii – la suma de 4277,35 forinți⁷³. În adunarea generală din 7 octombrie 1895 a SMIA s-a hotărât cumpărarea colecției la prețul de 4500 forinți (preț care includea și cele două dulapuri numismatice⁷⁴ în care se

⁶⁰ TRÉ, SN, VII (1891), I, 62.

⁶¹ AIMNaB, *fond Ormós Zsigmond*, nr. 3062, fila 150 verso.
⁶² Ormós 1889, filele 9–9 verso.

⁶³ Demian 2018, 271 nr. 3–4, 275–276.

⁶⁴ Colecția Aur, MNaB, nr. inv. 59–60.

⁶⁵ Heinrich Egger se ocupa de afacerile firmei *Brüder Egger Münzen und Antiquitäten Handlung* în capitala Ungariei din 1859 (Rambach 2017a, 51 nota 77). Vezi și *supra*, nota 16.

⁶⁶ Miklósik-Kakucs 2013, 41, nota 13.

⁶⁷ Miklósik-Kakucs 2013, 91.

⁶⁸ Szuk Lipót (1821–1897), profesor de violoncel la Conservatorul din Budapesta din 1844; din 1873 prim-violoncelist al Teatrului Național timp de trei decenii; numismat și colecționar de monede romane, maghiare și transilvănene (Gnecchi-Gnecchi 1886, 106 nr. 315; Soós 2010, 231).

⁶⁹ AIMNaB, *fond Ormós Zsigmond*. Ormós a notat: „*Profesorul Szuk Lipót a evaluat colecția, cu excepția monedelor Friesach și a monedelor maghiare de la Ianova și Lighet, la 4500 de forinți, în zilele de 23, 24, 25 martie 1890 cu ocazia vizitei sale și cu colaborarea lui Wimmer*”.

⁷⁰ Hampel József (1849–1913), arheolog, profesor universitar, membru al Academiei Maghiare de Științe; din 1877 custode în cadrul Departamentului numismatic și de antichități al Muzeului Național Maghiar din Budapesta, apoi din 1890 director al acestui departament; redactor timp de 28 de ani al publicației *Archaeologiai Értesítő* (Soós 2010, 100). A fost membru de onoare al SMIA din 1885 (TRÉ, SN, I (1885), III, 169).

⁷¹ Miklósik-Kakucs 2013, 96.

⁷² AIMNaB, *fond SMIA*, dosar 5/1895, fila 1 verso.

⁷³ AIMNaB, *fond SMIA*, dosar 5/1895, fila 7–7 verso; lista de evaluare se află în același fond, dosar 8/1895, filele 14–28.

⁷⁴ Pe baza însemnărilor lui Ormós, am identificat cele două dulapuri printre piesele de mobilier aflate în depozitul

aflau monedele, Pl. V). În urma acceptării de către moștenitoare a prețului oferit, în 23 noiembrie 1895 a avut loc achiziționarea (Pl. III.3) și verificarea colecției, care se afla deja la muzeu⁷⁵. Prin această achiziție, în patrimoniul muzeului timișorean au intrat și cele 235 de monede și medalii de aur din colecția Ormós, printre care se aflau exemplare deosebite. Lista detaliată a celor 235 de piese, cu o descriere succintă a monedelor (avers, revers, legendă, marcă monetară și uneori valoarea, conform cataloagelor numismatice), dar fără ilustrație, a fost publicată de secretarul Patzner István în periodicul Societății⁷⁶.

În 1904 se înregistrează în istoria muzeului primul furt de amploare, care a prejudiciat serios colecția monedelor de aur⁷⁷. Verificând expoziția numismatică în 15 noiembrie 1904, custodele muzeului, Berkeszi István, constata dispariția din vitrina numismatică principală a 49 de monede de aur (toate din colecția Ormós) din totalul de 235 expuse și a opt monede de aur și câteva de argint din sertarul biroului său. Lista monedelor furate a fost publicată de Berkeszi în buletinul Societății⁷⁸. Piese furate erau asigurate, valoarea lor fiind estimată la circa 1500–1600 coroane⁷⁹. Hoțul – Nagy József jr., fiul omului de serviciu al muzeului – a fost arestat la Oradea. Acesta a recunoscut că între iulie-septembrie 1904, când făcea curățenie în locul tatălui său în sălile de expoziție, a făcut chei de rezervă și a furat câte trei-patru monede de aur odată, rearanjându-le pe cele rămase pentru a nu se observa furtul. În acest mod, a reușit să sus-tragă în total 57 monede de aur și câteva de argint, pe care le-a vândut bijutierului Schatz Adolf din Timișoara (din cartierul Iosefin)⁸⁰. În 30 decembrie 1904 hoțul a fost condamnat doar la doi ani de închisoare, bijutierul – care fusese suspectat de instigare la furt și complicitate – a fost achitat, din

numismatic al MNaB. Dulapul I, în stil eclectic cu accente predominant neoclasică, are 102 sertare, iar dulapul II, în stil istorist Neo-Renaștere germană (Alt-Deutsch), are 40 de sertare. Au fost produse în ateliere central-europene, din zona maghiară a Monarhiei Austro-Ungare, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea (Pl. V). Mulțumesc colegului Marius Cornea, muzeograf la MNaB, pentru încadrarea stilistică și cronologică a celor două dulapuri numismatice.

⁷⁵ AIMNaB, *fond SMLA*, dosar 8/1895, fila 2 verso.

⁷⁶ Patzner 1896a, 47–57; Patzner 1896b, 104–109.

⁷⁷ Medeleț-Toma 1997, 77–78 și nota 666.

⁷⁸ Berkeszi 1905a, 109–112.

⁷⁹ Berkeszi 1905a, 109.

⁸⁰ În ghidul de adrese al Timișoarei din anul 1910, Schatz Adolf este menționat ca ceasornicar, având adresa în Iosefin, str. Kossuth Lajos nr. 25 (*Temesvári cimtár. Temesvarer Adressbuch*, 1910, 127).

lipsă de dovezi, iar monedele furate nu au mai fost recuperate vreodată⁸¹.

Următoarele decenii aveau să aducă alte pierderi pentru colecția numismatică a muzeului. La sfârșitul Primului Război Mondial, în zilele tulburi din toamna anului 1918, un delegat al Inspectoratului Național al Muzeelor și Bibliotecilor din Budapesta a luat din colecția muzeului piese de mici dimensiuni, printre care monede și medalii de aur și argint, pentru a le transporta la Budapesta⁸². Piesele fuseseră cumpărate de-a lungul anilor din subvențiile anuale primite de muzeu de la acest Inspectorat, fiind considerate ca depuse în custodie la muzeu.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în mai 1944, patrimoniul muzeului a fost evacuat în mai multe locații. Obiectele de aur ale muzeului, împachetate și sigilate, au fost depuse în schimbul unei chitanțe în seiful Primăriei din Timișoara⁸³. Colecția numismatică și cea de medalii au fost evacuate împreună cu alte colecții ale muzeului în clădirile administrative de la cariera de piatră deținută de Primărie la Șanovița (jud. Timiș), de unde au fost readuse în decembrie 1945. Două dulapuri numismatice cu monede din colecția muzeului (puse individual în pliculețe de hârtie pe care erau notate informațiile), adăpostite în subsolul Palatului Cultural (azi, clădirea Operei și a celor trei teatre din Timișoara), au fost inundate în urma dereglării sistemului de canalizare afectat de bombardamentele asupra centrului orașului. Deși monedele au fost recuperate fizic, informațiile științifice s-au pierdut pentru totdeauna prin distrugerea pliculețelor⁸⁴.

Mutările succesive determinate de schimbările de sediu ale muzeului (în Palatul Cultural în 1937 și în Castelul Huniade, începând cu anul 1950), numeroasele reorganizări ale colecției și rescrierea registrelor de inventar (uneori de către persoane fără specializări în domeniu), și-au pus amprenta atât asupra patrimoniului, cât și a evidențelor muzeului, iar informațiile despre proveniența pieselor din vechea colecție a muzeului s-au pierdut.

Concluzii

Rezultată din pasiunea unei personalități complexe, colecția numismatică a lui Ormós Zsigmond rămâne cea mai importantă colecție numismatică din Banat din secolul al XIX-lea. Valoarea ei intrinsecă este sporită prin includerea numeroaselor descoperiri monetare (atât descoperiri izolate,

⁸¹ Berkeszi 1905a, 112–113 și Berkeszi 1905b, 127–128.

⁸² Medeleț-Rămneanțu 2003, 7 și nota 20.

⁸³ Medeleț-Rămneanțu 2003, 218 și nota 1613.

⁸⁴ Medeleț-Rămneanțu 2003, 228 și nota 1692.

cât și tezaure) din regiune. Salvată de la risipire prin achiziționarea ei integrală în 1895 de către muzeul timișorean, această importantă colecție – considerată complexă și organizată științific – a îmbogățit substanțial fondul numismatic deja existent în muzeu. Chiar dacă evenimentele din prima jumătate a secolului al XX-lea au afectat muzeul și colecțiile sale, iar informațiile referitoare la proveniența monedelor din vechea colecție a muzeului s-au pierdut în decursul timpului, însemnările numismatice ale lui Ormós păstrate sunt deosebit de prețioase. Pe de o parte, pot duce la identificarea în continuare în colecția muzeului a unor monede din colecția Ormós (cu rezultate surprinzătoare), pe de altă parte, creionează portretul unui colecționar numismat, care – deși aflat într-un oraș la marginea Monarhiei Austro-Ungare – era conectat la realitățile numismatice europene din Viena, Budapesta, Berlin, München, București, fiind reprezentativ pentru preocupările numismatice din această parte a Europei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Anexa 1

Monede de aur din colecția MNaB care provin din colecția Ormós (Pl. VII)⁸⁵

1. *Solidus*, Constantinus I (315), descoperit la Bela Crkva;

AV ↓ 18,7 × 19 mm; 4,34 g; RIC VII, 363, nr. 29 (variantă?), Ticinum, toamna anului 315;

MNaB, colecția Aur, nr. inv. 61; stare de conservare foarte bună;

Bibliografie: Patzner 1896a, 48 nr. 18; Demian 2018, 270–271 nr. 1 și Pl. I/1.

2. *Solidus*, Valentinianus I (367–375), din descoperirea monetară de la Denta (jud. Timiș) din 1875;

AV ↑ 21,4 × 22 mm; 4,38 g; RIC IX, 16, nr. 17 a/4, Treveri, 24 august 367 – 17 noiembrie 375;

MNaB, colecția Aur, nr. inv. 59; stare de conservare foarte bună, dar perforat;

Bibliografie: Patzner 1896a, 48 nr. 22–24; Demian 2018, 271 nr. 3 și Pl. II/3.

3. *Solidus*, Theodosius II (403–408);

AV ↓ 20,6 × 21,6 mm; 4,33 g; RIC X, 243, nr. 31, Constantinopolis, *officina* H, anii 403–408;

⁸⁵ Numărul monedelor din aur din colecția MNaB, care pot fi identificate ca provenind din colecția Ormós, este mult mai mare decât numărul monedelor prezentate în această Anexă. Nu ne-am propus să prezentăm toate monedele, ci doar câteva exemplare deosebite.

MNaB, colecția Aur, nr. inv. 65; stare de conservare bună, dar perforat;

Bibliografie: Patzner 1896a, 53 nr. 92; Demian 2018, 273 nr. 9 și Pl. III/9.

4. Florin, Ungaria, Mathias II (1619);

AV ↑ 22,9 × 23,1 mm; 3,44 g; Baia Mare (N-B); Unger 2000, nr. 831 variantă;

MNaB, colecția Aur, nr. inv. 47/17; stare de conservare bună;

Bibliografie: Patzner 1896a, 56 nr. 139.

5. Ducat, Ungaria, Leopold I (1664);

AV ↑ 22,5 × 22,6 mm; 3,50 g; Kremnitz (K-B); Unger 2000, nr. 992.a;

MNaB, colecția Aur, nr. inv. 44/2; stare de conservare bună;

Bibliografie: Patzner 1896a, 56 nr. 146.

6. ¼ ducat, Transilvania, Maria Theresia (1749);

AV ↑ 12,7 × 12,8 mm; 0,86 g; Resch 1901, 202 nr. 27; MBR, 233, nr. 2922;

MNaB, colecția Aur, nr. inv. 52/2; stare de conservare relativ bună;

Bibliografie: Patzner 1896b, 105 nr. 176.

7. Poltina (½ rublă), Rusia, Elisabeta (1756);

AV ↑ 12,5 × 12,8 mm; 0,79 g; SCWC 2002, 1065;

MNaB, colecția Aur, nr. inv. 52/18; stare de conservare bună, dar perforată;

Bibliografie: Patzner 1896b, 109 nr. 234.

8. ¼ ducat, Regensburg (1745–1765);

AV ↑ 10,5 × 10,5 mm; 0,84 g; SCWC 2002, 475; MNaB, colecția Aur, nr. inv. 49/1; stare de conservare bună;

Bibliografie: Patzner 1896b, 107 nr. 211.

Medalii din colecția MNaB care provin din colecția Ormós (Pl. VI)

VI. 1. Medalia cardinalului Pietro Barbo⁸⁶ dedicată construirii Palatului San Marco (ulterior Palazzo Venezia) din Roma (1455); gravor anonim, Școala de la Roma (atribuită lui Cristoforo di Geremia);

⁸⁶ Pietro Barbo (1417–1471), născut la Veneția într-o familie aristocrată; cardinal episcop al Basilicii San Marco din Roma din 1451, ulterior papă sub numele de Paulus II (1464–1471). A rămas cunoscut pentru luxul de care s-a înconjurat și pentru colecțiile sale de monede, geme, camee și obiecte de artă, fiind posesorul celei mai mari colecții din vremea sa (Salomon 2003, 1–18).

Mulțumesc doamnei Margareta Tasi pentru traducerea în lb. engleză a rezumatului și colegului Milan Șepețan, fotograf la MNaB, pentru fotografiile care ilustrează acest studiu.

Bronz; 33 mm, grosime 8,5–8,9 mm; 28,56 g; turnată; MNaB, colecția Medaliei, nr. inv. 1117; stare de conservare bună; patină frumoasă; muchie lisă; Armand 1883, 31 nr. 2; Hill-Pollard 1967, 41 nr. 206.

VI. 3. Medalie dedicată eliberării orașului Timișoara de sub stăpânirea otomană (12 octombrie 1716); gravorul aversului Daniel Warou (W), gravorul reversului Daniel Warou sau Martin Brunner; Argint; 43,5 mm; 26,26 g; MNaB, colecția Medaliei, nr. inv. 670; stare de conservare foarte bună; Bibliografie: Berkeszi 1908, 108–109 nr. 4; Șeptilici 1999–2002, 115 nr. 2. Observații: Pe reversul medaliei apare o cronogramă – prin însumarea literelor mai mari din legendă (MICHVDICIVI) se obține anul eliberării Timișoarei (1716).

ABREVIERI

AIMNaB – Arhiva istorică a Muzeului Național al Banatului
MNaB – Muzeul Național al Banatului, Timișoara
SJTANR – Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale ale României
SMIA – Societatea Muzeală de Istorie și Arheologie

BIBLIOGRAFIE

Armand 1883
Alfred Armand, *Les médailleurs italiens des quinzième et seizième siècles*, ed. 2, vol. 2, Paris (1883).

Berkeszi 1905a
Berkeszi István, Muzeumi ügyek. Jelentés a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulat 1904. évi működéséről és a társulat gyűjteményeinek állapotáról. *TRÉ*, SN, XXI (1905), I-II, 98–118.

Berkeszi 1905b
Berkeszi István, III. Rendes választmányi gyűlés 1905. március hó 22-én. Jegyzőkönyv. *TRÉ*, SN, XXI (1905), I-II, 126–131.

Berkeszi 1907
Berkeszi István, Délmagyarország éremleletei. *TRÉ*, SN, XXIII (1907), I-II, 1–49.

Berkeszi 1908
Berkeszi István, Temesvár emlékérméi. *TRÉ*, SN, XXIV (1908), I-II, 103–123.

Demian 2018
Nicoleta Demian, Monedele romane târzii din aur din colecția Muzeului Național al Banatului din Timișoara. *Studia Numismatica et Archaeologica. In honorem magistri*

Virgilii Mihăilescu-Birliba oblata. Honoraria 12. Bibliotheca Memoriae Antiquitatis 39 (ed. Lucian Munteanu, Ciprian-Dorin Nicola, Gabriel M. Talmațchi), București – Piatra-Neamț (2018), 267–288.

Demian 2022

Nicoleta Demian, The Society of History and Archaeology in Southern Hungary and the first museum in Timișoara. I. 1872–1891. “*We should not, however, think that we are pioneers*”. *Museums on Troubled Waters in the Past and Today* (ed. Gergő István Farkas), Nyíregyháza-Szeged (2022), 15–28.

Gnecchi-Gnecchi 1886

Francesco Gnecchi, Ercole Gnecchi, *Guida numismatica universale*, Milano (1886).

Hill-Pollard 1967

G.F. Hill, G. Pollard, *Renaissance Medals from the Samuel H. Kress Collection at the National Gallery of Art*, London (1967).

Iliescu 1992–1993

Octavian Iliescu, Dimitrie Alexandru Sturdza și numismatica românească. *BSNR*, 86–87, nr. 140–141 (1992–1993), București (1996), 17–58.

Kakucs 1979

Lajos Kakucs, Legăturile Societății de Istorie și Arheologie din Timișoara cu Academia Română din București. *Tibiscus*, Istorie, 5 (1979), 313–316.

MBR

George Buzdugan, Octavian Luchian, Constantin C. Oprescu, *Monede și bancnote românești*, București (1977).

Medeleț-Râmneanțu 2003

Florin Medeleț, Vasile Râmneanțu, *Muzeul Banatului. File de cronică. 1918–1948*, vol. II, Timișoara (2003).

Medeleț-Toma 1997

Florin Medeleț, Nicoleta Toma, *Muzeul Banatului. File de cronică. 1872–1918*, vol. I, BHAB VII, Timișoara (1997).

Miklósik-Kakucs 2013

Ilona Miklósik, Lajos Kakucs, *Ormós Zsigmond, a múzeum alapító*, Timișoara (2013).

Ormós 1870

Ormós Zsigmond, Archaeologiai levelek. XLVII. *ArchÉrt*, 3 (1870), 12, 262.

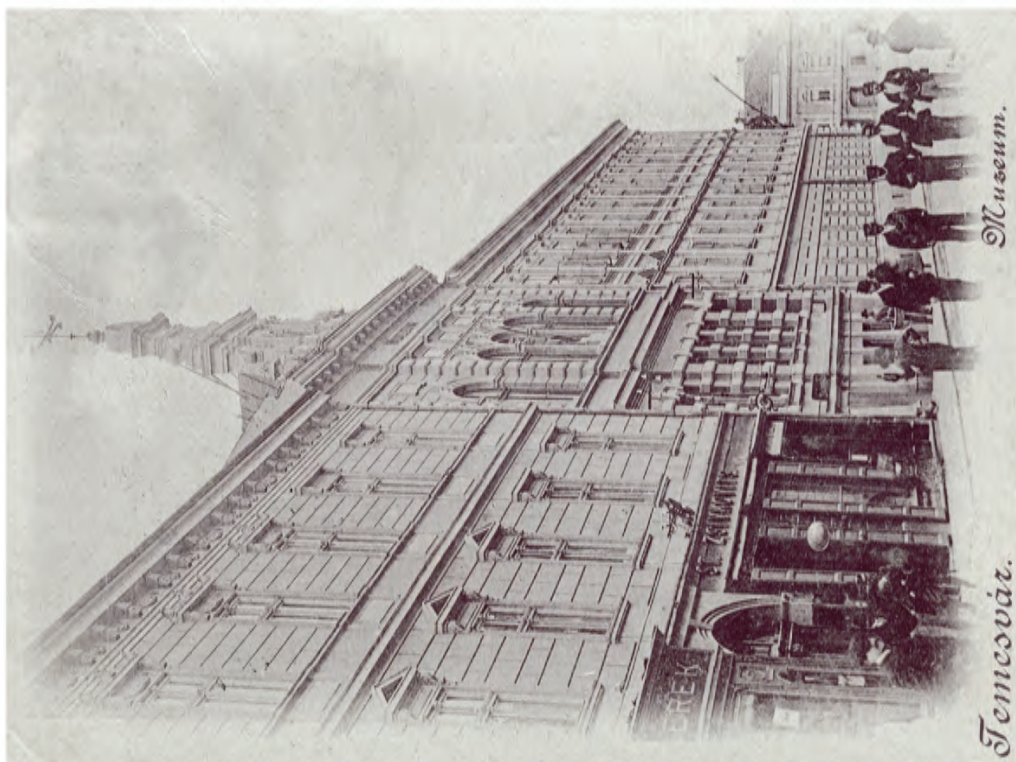
Ormós 1871

Ormós Zsigmond, Régészeti közlemények. I. Bersovia (Zsidovin). *ArchKözl*, 8 (1871), 145–153.

Ormós 1881a

Ormós Zsigmond, A rékasi római lelet. *TRÉ*, VII (1881), I, 9–13.

- Ormós 1881b
Ormós Zsigmond, A fehérhegyi (peatra-albai), római, ezüst éremlelet Krassó-Szörény megyében. *TRÉ*, VII (1881), III, 105–120.
- Ormós 1883
Ormós Zsigmond, Az 1880. évi dettai éremlelet. *TRÉ*, IX (1883), III, 112–115.
- Ormós 1888
Ormós Zsigmond, *Visszaemlékezések. Gyűjteményeim III*, Temesvár (1888).
- Ormós 1889
Ormós Zsigmond, *A dentai arany lelet* (1889), manuscris (AIMNaB, *fond Ormós Zsigmond*, nr. 3047, filele 9–9 verso).
- Patzner 1895
Patzner István, Id. Ormós Zsigmond emlékezete. *TRÉ*, SN, XI (1895), IV, 81–116.
- Patzner 1896a
Patzner István, A néhai id. Ormós Zsigmond hagyatékából megvásárolt arany-érmek jegyzéke. *TRÉ*, SN, XII (1896), I, 47–57.
- Patzner 1896b
Patzner István, A néhai id. Ormós Zsigmond hagyatékából megvásárolt arany-érmek jegyzéke (vége). *TRÉ*, SN, XII (1896), IV, 104–109.
- Petri 1992
Anton Peter Petri, *Biographisches Lexikon des Banater Deutschtums*, Marquartstein (1992).
- Rambach 2017a
Hadrien J. Rambach, Collecting coins in nineteenth-century Germany. *A Collection in Context. Kommentierte Edition der Briefe und Dokumente Sammlung Dr. Karl von Schäffer. Tübinger Numismatische Studien 1* (ed. Stefan Krmnicek, Henner Hardt), Tübingen (2017), 37–61.
- Rambach 2017b
Hadrien J. Rambach, A list of coin dealers in nineteenth-century Germany. *A Collection in Context. Kommentierte Edition der Briefe und Dokumente Sammlung Dr. Karl von Schäffer. Tübinger Numismatische Studien 1* (ed. Stefan Krmnicek, Henner Hardt), Tübingen (2017), 63–84.
- Resch 1901
Adolf Resch, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*, Hermannstadt (1901).
- RIC
The Roman Imperial Coinage. VII. P.M. Bruun, *Constantine and Licinius. A.D. 313–337*, London (1966); IX. J.W.E. Pearce, *Valentinian I – Theodosius I* (ed. 2), London (1968); X. J.P.C. Kent, *The Divided Empire and the Fall of the Western Parts AD 395–491*, London (1994).
- Salomon 2003
Xavier F. Salomon, Cardinal Pietro Barbo's collection and its inventory reconsidered. *Journal of the History of Collections*, 15/1 (2003), 1–18.
- SCWC 2002
Standard Catalog of World Coins. Eighteenth Century. 1701–1800 (Chester L. Krause, Clifford Mishler), ed. 3, Iola (2002).
- Soós 2010
Soós Ferenc, *Magyar numizmatikusok panteonja*, Budapest (2010).
- Sturdza 1875
Demetrius Alexander Sturdza, Uebersicht der Münzen und Medaillen des Fürstenthums Romanien (Moldau und Walachei). *Numismatische Zeitschrift*, 4, 1872 (1875), 44–129.
- Șeptilici 1999–2002
Raoul-M. Șeptilici, Medaliile eliberării Timișoarei (1716) din colecția Muzeului Banatului. *AnB* (S.N.), Artă, IV (1999–2002), 115–132.
- Toma 1996
Nicoleta Toma, Constituirea Societății de Istorie și Arheologie din Banat. *AnB* (S.N.), Istorie, IV/2 (1996), 217–227.
- Toma-Demian 2004–2005
Nicoleta Toma-Demian, Medalia aniversării lui Ormós Zsigmond la 70 de ani (20 februarie 1883). *AnB* (S.N.), XII-XIII (2004–2005), 379–392.
- TRÉ*
Történelmi és Régészeti Értesítő. Timișoara (1875–1917).
- Unger 2000
Unger Emil, *Magyar éremhatározó*, vol. 2 (1526–1740), Budapest (2000).
- Vende-Berkeszi-Bellai f.a.
Vende Ernő, Berkeszi István, Bellai József, Irodalom, tudomány, művészet. *Temesvár. Magyarország vármegyéi és városai* (ed. Borovszky Samu), Budapest (f.a.), 204–258.

1

2

Pl. I. 1. Palatul Muzeal (clădirea din mijloc) de pe strada Lonovics, arhitect Jakob Klein (carte poștală, colecție particulară). 2. Statuia Atrenei, detaliu al fațadei (foto Milan Șepețan). / 1. *The Museum Palace (the middle building) on Lonovics street, architect Jakob Klein (postcard, private collection).* 2. *Statue of Athena, facade detail (photo Milan Șepețan).*

1

11

Numismatika adresek

Otto Helbing München Von der Farnstr. 4/5 Sammlungen übernehme gerne
gegen Baar zum höchsten Preise.

Edmund Rappaport Bankgeschäft und Münzenhandlung Berlin S. W.
21. Hallesche Straße.

S. Egger et Comp Wien I Augustiner Straße No 8.

Julius Hahle Bank und Wechsel-Geschäft, Münzenhandlung Berlin
N. W. unter den Linden 4/1 Ich nehme Münzen und numismatische
Werke zum comissionären Verkauf unter günstigen Bedingungen
in den Berliner Münz-Verkehr auf.

Dr. Metzger Eugen Residenzstraße 16/1 München

H. J. Wesener Münzen und Antiquitäten Handlung München Promen-
nade platz 6. Ein- und Verkauf mit Übernahme ganzer Sammlungen
sowohl gegen Baar als auch in Commission oder behufs Versteigerung.

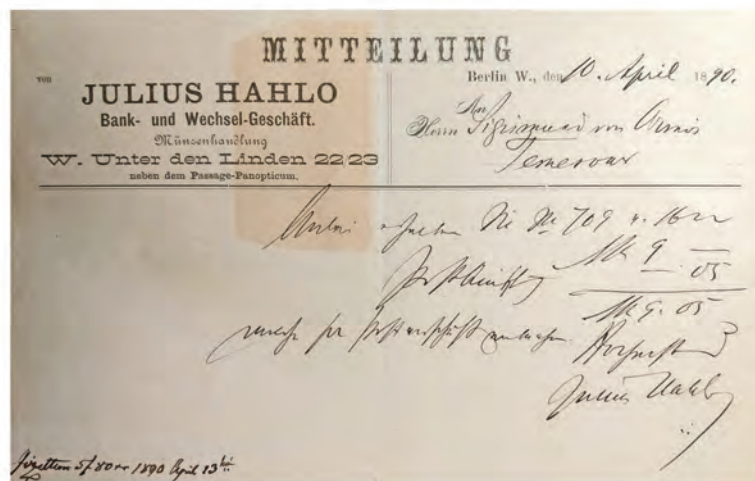
Adolf Heß Frankfurt am Main Westendstraße 7.

~~Büder Egger Münzen und Antiquitäten Händler Wien~~

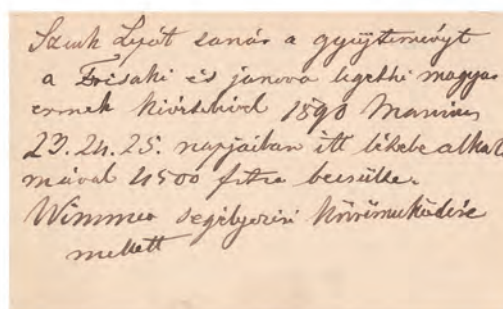
Büder Egger Münzen und Antiquitäten Handlung Wien ^{II. Ring}
No 7

2

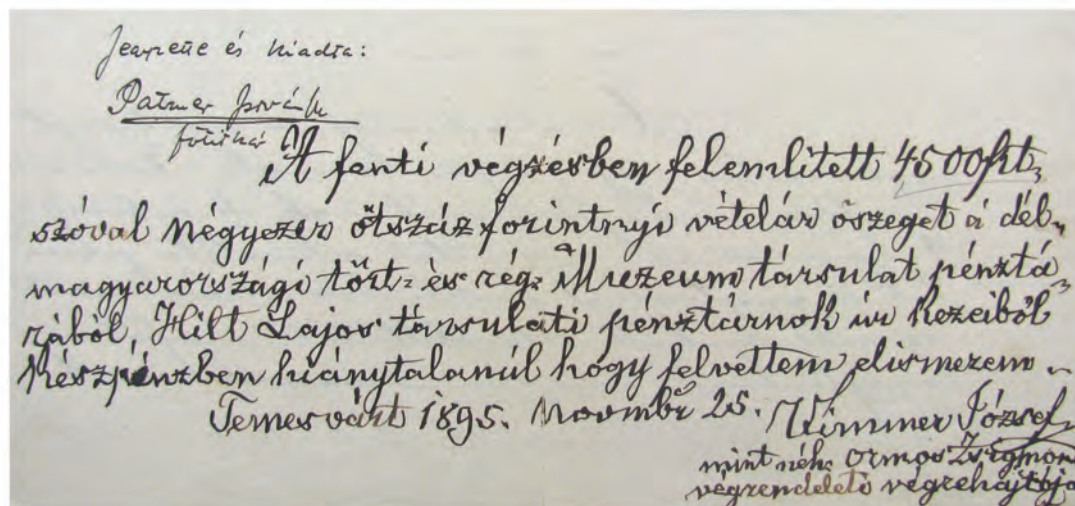
Pl. II. 1. Carte de vizită a firmei S. Egger et Compagnie (fond SJTANR). 2. Adrese numismatice – lista unor firme care comercializau monede, scrisă de Ormós (AIMNaB). / 1. The S. Egger et Compagnie business card (SJTANR fund). 2. Numismatic addresses – the list of some firms trading coins, written by Ormós (AIMNaB).

1

2

3

Pl. III. 1. Înștiințare adresată lui Ormós de către Julius Hahlo din Berlin referitor la o achiziție numismatică. 2. Carte de vizită a profesorului Leopold Szuk din Budapesta, cu o însemnare a lui Ormós pe verso. 3. Însemnare a executorului testamentar Wimmer József, din 25 noiembrie 1895, prin care confirmă încasarea sumei de 4500 de forinți (în numerar) de la Hilt Lajos, trezorer al SMIA (1–3: AIMNaB). / 1. Notice addressed to Ormós by Julius Hahlo from Berlin regarding a numismatic purchase. 2. The business card of professor Leopold Szuk from Budapest, with an inscription of Ormós on the verso. 3. Note of executor Wimmer József, November 25, 1895, confirming the receipt of 4500 forints (in cash) from Hilt Lajos, treasurer of the SMIA (1–3: AIMNaB).

3037

Magyar Királyok pénzei

Habsburg-Lotharingai Korszak

160

Második Székely.

Atyja Szám	Az uralkodó neve uralkodás ideje	Évek Szám	Denár Szám	Épírvétel.
1.	I. Ferdinánd 1526-1564	20.	1188	Ezen denárokból 338. st. a legelső 80 gótt paliz a jászorvai leletkezett katonák meglátásánál Károly király éltől kezdve vannak. 12 st. pallankák.
2.	Miklós 1564-1576.	20.	247	Miklós kiról 234. darab a legelső katonák elhelyezése és leírás leletkezett katonák.
3.	II. Rüdolf 1576.-1608.	20.	290	Ezekből egy szális V. szente szála V.-12. sz. A többi denár meglátásból 278. a katonák leírás elhelyezése legelső leletkezett katonák.
4.	II. Matyás 1608-1619	20	48.	Ebből egy szális, egy szális avaros szális meglátás leletkezett 1871. és 238. denár leletkezett Pálosok.
5.	II. Ferdinánd 1619-1637.	21.	33	Egy 12 szális góras 21. denár és egy szális góras szális 16 szális szális / egy szális szális
6.	III. Ferdinánd 1637-1657.	21	15.	3 szális góras - egy szális - egy góras a többi denár
	IV. Ferdinánd magyar királyként de atyjánál élte kora meg.			
7.	I. Lipót 1657-1705.	21 22. 23	71.	2. szális - egy szális - 17 st. XV sz. - 12. st. halas - 9. darab kőmés - 1. st. bronzos - egy góras meglátás - a többi góras és kőmés.
8.	I. József 1705-1711.	23	16.	Egy darab góras kőmés 1706 évről a többi góras.
9.	II. Miklós 1711-1740.	23	5.	egy darab és szális 3. st. góras és kőmés
10.	María Theresia 1740-1780.	23 24.	57.	XV sz. - górasok - és kőmés
11.	Második József 1780-1790.	24.	3.	Egy szális - és két fél szális szép példány ok.
	Második Lipót 1790-1797.			
	József 1797-1835.			
12.	Ferdinánd 1835-1848.	24	3.	Magyar egy kőmés 1848 évről 3. st.
13.	József	24.	22.	

1995

Pl. IV. Monedele regilor maghiari, epoca Habsburg-Lotharing, păstrate în dulapul II (manuscris Ormós, AIMNaB). / Coins of the Hungarian kings, the Habsburg-Lotharing era, kept in cabinet II (Ormós manuscript, AIMNaB).

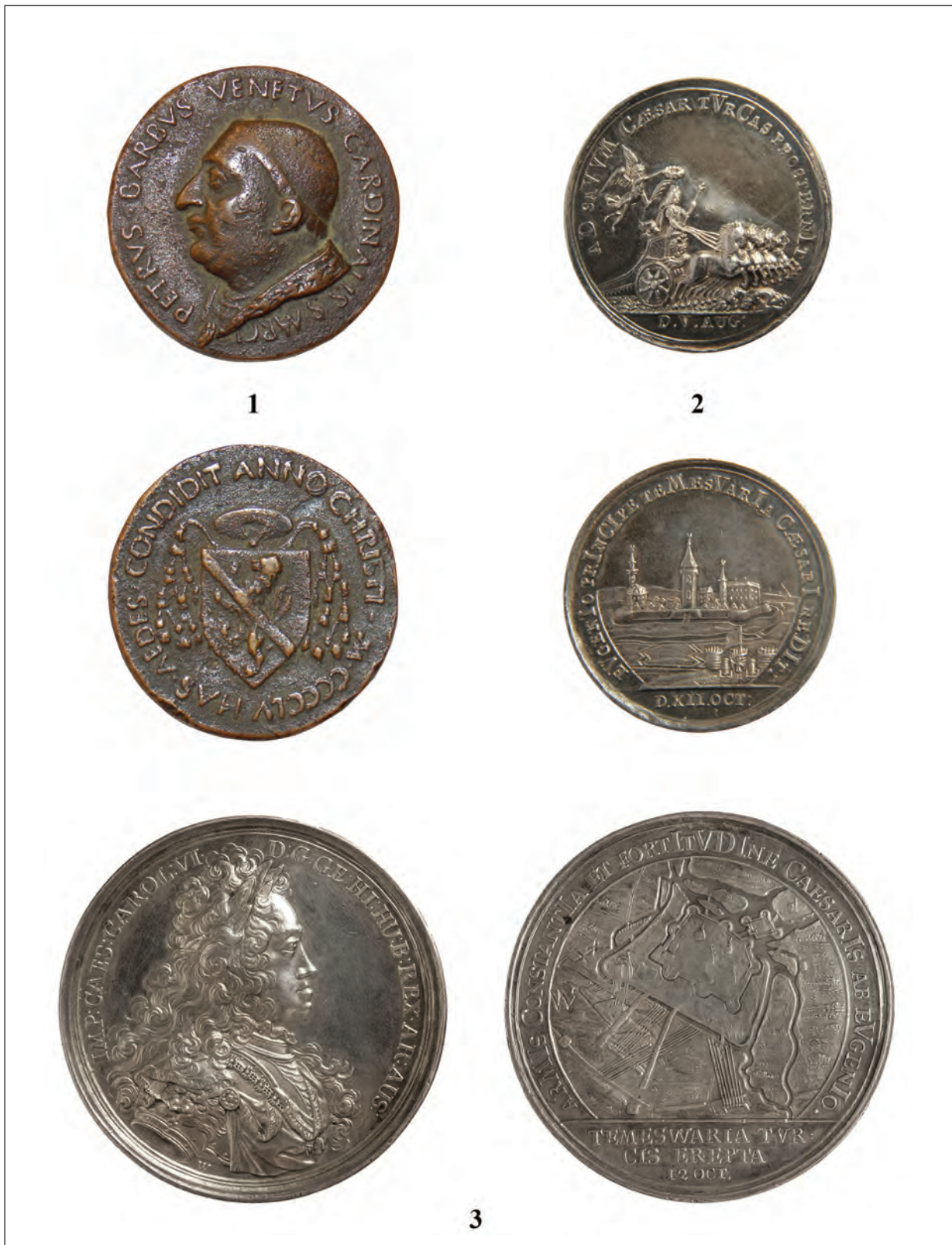

1

2

Pl. V. 1. Cele două dulapuri numismatice în care Ormós și-a păstrat monedele și medaliile, achiziționate împreună cu colecția în 1895 (colecția MNaB). 2. Dulapul I – detaliu. / 1. *The two numismatic cabinets in which Ormós kept his coins and medals, acquired with the collection in 1895 (MNaB collection). 2. Cabinet I – detail.*

Pl. VI. 1. Medalia cardinalului Pietro Barbo dedicată construirii Palatului San Marco din Roma (1455), din colecția Ormós. 2. Medalie din argint dedicată eliberării orașului Timișoara de sub stăpânirea otomană (12 octombrie 1716); în colecția Ormós a existat medalia de acest tip din aur. 3. Medalie din argint dedicată eliberării orașului Timișoara de sub stăpânirea otomană (12 octombrie 1716), din colecția Ormós (1–3: colecția de Medalii, MNaB). A se vedea și Anexa 1. / 1. Medal of cardinal Pietro Barbo dedicated to the construction of San Marco Palace in Rome (1455), from the Ormós collection. 2. Silver medal dedicated to the liberation of Timișoara from the Ottoman rule (October 12, 1716); in the Ormós collection there was the gold medal of this type. 3. Silver medal dedicated to the liberation of Timișoara from the Ottoman rule (October 12, 1716), from the Ormós collection (1–3: Medals collection, MNaB). Also see Annex 1.

Pl. VII. Monede din aur din colecția MNaB care provin din colecția Ormós: 1. *Solidus*, Constantinus I (315). 2. *Solidus*, Valentinianus I (367–375). 3. *Solidus*, Theodosius II (403–408). 4. Florin, Ungaria, Mathias II (1619). 5. Ducat, Ungaria, Leopold I (1664). 6. ¼ ducat, Transilvania, Maria Theresia (1749). 7. Poltina, Rusia, Elisabeta (1756). 8. ¼ ducat, Regensburg (1745–1765). A se vedea și Anexa 1. / *Gold coins from the MNaB collection related to the Ormós collection: 1. Solidus, Constantinus I (315). 2. Solidus, Valentinianus I (367–375). 3. Solidus, Theodosius II (403–408). 4. Florin, Hungary, Mathias II (1619). 5. Ducat, Hungary, Leopold I (1664). 6. ¼ ducat, Transylvania, Maria Theresia (1749). 7. Poltina, Russia, Elizabeth (1756). 8. ¼ ducat, Regensburg (1745–1765). Also see Annex 1.*

Pl. VIII. Pinacoteca muzeului timișorean unde erau expuse și monede și medalii (clișeu pe sticlă, colecția MNaB). / *The art gallery of the museum in Timișoara where coins and medals were also exhibited (cliche on glass, the MNaB collection).*

